

HİLENİN TESPİT EDİLMESİ: PEKİ NASIL? HİLE TEORİSİ KAPSAMINDA ETKİN BİR HİLE SORUŞTURMA SÜRECİ

DETECTING THE FRAUD: SO HOW? AN EFFECTIVE
INVESTIGATION PROCESS UNDER THE FRAUD THEORY

Murat ERDOĞAN*

ÖZ

Beyaz yakalı suçlar, faillerin mesleki becerileri ve fırsatlarını kullanarak bireysel ya da organize bir suç davranışıdır.¹ Literatürde mesleki hile olarak da adlandırılan bu suç eylemi bankamatik cihazının işlevi ile benzerlik göstermektedir. Her ikisi de para çekmek için tasarlanmıştır. ATM'ler kullanıcıların bankalardan para çekmesini sağlar, mesleki hilelerin temel amacı da kuruluştan fon/varlık çekilmesi şeklinde açıklanabilir. Fon/varlık çekilmesi zimmete geçirme, varlıkların kötüye kullanımı, rüşvet, çıkar çatışması, yolsuzluk gibi farklı alt boyutlarda gerçekleşerek kamu ya da özel tüm kuruluşlara ciddi zararlar vermektedir.² Korkulu rüya haline gelen dolandırıcılık faaliyetleri işletmelerin dolandırıcılık davranışlarına zamanında müdahale etme ve hile tespiti konusunda

ABSTRACT

White-collar crimes are individual or organized criminal behavior using the professional skills and opportunities of the perpetrators. This criminal act, also called occupational fraud in the literature, is similar to the function of the cash machine. Both are designed to attract money. ATMs allow users to withdraw money from banks, and the main purpose of professional fraud can be explained as withdrawing funds/assets from the organization. Withdrawal of funds/assets takes place in different sub-dimensions such as embezzlement, misuse of assets, bribery, conflict of interest and corruption, causing serious damage to all public or private institutions. Fraud activities, which have become a fearful dream, increase the need for enterprises to intervene in fraudulent

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, muraterdogan@akdeniz.edu.tr, ORC-ID: 0000-0002-4506-0731. Erdoğan, M. (Temmuz 2021). Hilenin Tespit Edilmesi: Peki Nasıl? Hile Teorisi Kapsamında Etkin Bir Hile Soruşturma Süreci, *Vergi Raporu*, 262, (105-123).

¹ Mark JICKLING. Barriers To Corporate Fraud. Nova Science Publishers, Inc., New York. (2009).

² Leonard W. VONA. Fraud Risk Assessment: Building A Fraud Audit Program. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey. (2008).

uzman kişilere başvurma ihtiyacını artırmaktadır. Ayrıca hile denetimi sürecinde veya herhangi bir hile şüphesinin ortaya çıktığı durumda yapılması gereken soruşturmaya nasıl yaklaşılabileceği, soruşturmanın nasıl yapılacağı, hangi yöntemlerin izleneceği, hangi araştırma tekniklerinin kullanılacağı vb. konular da net değildir. Çalışmada hile teorisi kapsamında örnek vaka üzerinden etkin bir hile soruşturmasının tasarlanması ve sonuçlandırılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beyaz Yakalı Suçlar, Hile Teorisi, Hile Denetimi, Hile Soruşturması.

JEL Sınıflandırma Kodları: M40, M41, M42.

GİRİŞ

Beyaz yakalı suçlar genel olarak bir kimse- nin parçası olduğu organizasyonda sahip olduğu görev ve yetkileri çıkar sağlama amacı ile kötüye kullanması şeklinde ifade edilebilir. Failler aldatma, gerçeği gizleme, etik dışı yöntemler kullanma, kendisi veya kurumu için bir fayda sağlama amacıyla kasıtlı bir davranış biçimi sergilerler. Bu davranışlar sonucunda mesleki hile, mesleki dolandırıcılık, kurumsal dolandırıcılık olarak da adlandırılan beyaz yaka suçları günümüzde tüm işletmelerin ciddi zararlarla yüzleşmesinde önemli bir etken olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu sadece ekonomik temelli değil aynı zamanda marka hasarı, itibar kaybı, pazardaki konum kaybı, moral kaybı, fırsatların kaybı vb. çok geniş bir yelpazede ortaya çıkmakta ve bu kayıpların maliyeti net olarak ölçülememektedir.¹

Küresel ölçekteki çalışmalar işletmelerin, hileli eylemlere karşı yeterli önlem almadıkları, hileye ilişkin farkındalıkta yetersiz kaldıkları, hile denetimine ilişkin yeterli finansal kaynağı ayırmadıklarını ve yeterli insan kaynağına sahip

behavior in a timely manner and to apply to experts in fraud detection. In addition, how to approach the investigation that should be done in the fraud audit process or in case of any suspicion of fraud, how the investigation will be conducted, which methods will be followed, which research techniques will be used etc. The issues are also not clear. In the study, it is aimed to design and conclude an effective fraud investigation through a case study within the scope of fraud theory.

Keywords: White Collar Crimes, Fraud Theory, Fraud Audit, Fraud Investigation

JEL Classification Codes: M40, M41, M42.

olmadıklarını tespit etmiştir. Tüm bu nedenler hali hazırda tespit edilmesi çok zor olan hile eylemlerinin ve sonuçlarının daha yıkıcı olmasına sebebiyet vermektedir. Diğer taraftan ne kadar önlem alınırsa alınsın hileli eylemlerin her geçen gün yeni bir boyut kazanması işletmeleri hileli eylemlere karşı savunmasız bırakmakta bu kapsamda işletmelerin savunma mekanizmalarını sürekli olarak güncellemelerini de beraberinde getirmektedir.

Hilenin önlenmesi ve tespit edilmesi sürecinde konu denetim ve denetçi açısından değerlendirildiğinde de ciddi eleştiriler ve eksikliklerden söz edilebilir. Örnek olarak Enron gibi dünyanın önde gelen şirketlerinde yaşanan finansal skandallar sonucunda kamuoyu denetim alanına ve denetimi gerçekleştiren meslek mensuplarına karşı olumsuz bir bakış açısı geliştirmiştir.² Şüphesiz bu durumun ana nedeni denetim ve denetim mesleğini icra edenler değildir çünkü finansal tabloların oluşturulmasındaki nihai sorumluluk işletmenin üst yönetimindedir ve üst yönetimden gerekli önlemleri almaları beklenmektedir.³ An-

¹ PWC. PWC's Global Economic Crime and Fraud Survey. (2020).

² Hian Chye KOH ve E-Sah WOO. The Expectation Gap In Auditing. Managerial Auditing Journal, 13 (3). (1998).

³ Scott GREEN. Manager's Guide To The Sarbanes-Oxley Act. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey. (2004).

cak yine de kamuoyunda bu olumsuz bakış açısı denetimin ve denetim görevini yürüten meslek mensuplarının yeterli olup olmadığı sorusu üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Getirilen eleştiriler sonucunda adli muhasebe olarak bilinen, muhasebe ve soruşturma becerilerinin entegrasyonu olarak açıklanabilecek çok niş bir alanın ilgi odağı olmasına yol açmıştır.⁴ Diğer bir ifade ile yaşanan olumsuz durumlar denetimin alt boyutlarının özellikle de hile denetimin filizlenmesine ve günümüzdeki önemine can suyu olmuştur.

1- HİLE SORUŞTURMA SÜRECİ VE HİLE TEORİSİ YAKLAŞIMI

Türk Dil Kurumu soruşturma kavramını “*Bir sorunu açıklığa kavuşturmak amacıyla bir idari veya adli makamın yönettiği, ilgililerden ve tanıklardan bilgi toplama, konuyu inceleme işi, tahkik, tahkikat*” olarak tanımlamaktadır.⁵ Diğer bir tanımlamada soruşturma “*Özellikle gizli olan veya karmaşık bir durumda çözülmesi gereken gerçeklerin kapsamlı bir araştırmasıdır. Polisin suç faaliyetlerine ilişkin soruşturmalarıyla ilişkilendirilir, ancak diğer birçok bağlamda soruşturma sistematik olarak kanıt bulma ve inceleme sürecine atıfta bulunmak için kullanılır.*” şeklinde tanımlanmaktadır.⁶ Uygun bir soruşturmanın amacı gerçeği keşfetme ve onu uygun ve kabul edilebilir bir şekilde yapma amacını beraberinde getirir. Soruşturmacı tarafsız bir bilgi toplayıcı olmalı ve bulgularını araştırırken veya sunarken doğal adalet ilkelerine uymalıdır.⁷

İşletmeler, bünyelerinde ortaya çıkan işyeri suistimalinden şüphelenilen davranışlar konusunda rutin olarak dâhili soruşturmalar yürütür. Soruşturmaların etkin olarak yürütülmesi işletmelere önemli bir yatırım getirisi sağlar bunun nedeni soruşturma hem suistimalin meydana gelip gelmediğini hem de kabul edilemez iş riski alanlarını belirlemesinden kaynaklanmaktadır.⁸

Konu klasik denetime tabi işletmeler açısından değerlendirildiğinde Sawyer (1998)⁹’e göre bağımsız denetime tabi işletmeler; iç denetçiler, kredi veren kurumlar tarafından görevlendirilen denetçiler ve bağımsız denetçiler olmak üzere genel olarak üç katmanlı bir mali soruşturma/incelemeye tabilerdir. Bu katmanlardan herhangi birinde şüpheli bir faaliyet ortaya çıkarsa, bazen adli muhasebeci olarak adlandırılan bir dolandırıcılık denetçisinin görevlendirilmesine karar verilebilir. Bu durumun en temel nedeni hile denetimi ve soruşturması özellikle sahtekârlık arayışına yöneleceği için diğer denetim türlerine göre daha çok özel ve etkin bir hile soruşturmasını yürütmekte farklı bir uzmanlık gerektirmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁰

Klasik denetimde olduğunun aksine hile denetimi, adli muhasebe ve /veya dolandırıcılık araştırması, parçaları ayırtmak yerine bir araya getirmektedir. Finansal denetim, birçok bakımdan daha prosedür bazlıdır ve özünde, hile denetimi ve adli muhasebenin ilkeleri kadar dolandırıcılıkların tespit edilmesinde etkili bir şekilde çalışması amaçlanmamıştır. Özetle önemli yanlışlıkların tespit edilmesinde etkili olacak

⁴ JAXA Chartered Accountants. Investigative Techniques Of Forensic Accounting. (<https://www.jaxaauditors.com/blog/7-investigative-techniques-of-forensic-accounting>). Erişim tarihi: 28 Mayıs 2021.

⁵ Türk Dil Kurumu. (www.tdk.gov.tr). Erişim tarihi 20 Mayıs 2021.

⁶ Cambridge Sözlüğü. (<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/investigation>). Erişim Tarihi: 14 Mayıs 2021.

⁷ Mathias CHAY. A Guide To Workplace Investigation. Cover And Layout, Designed By The Author. 2015.

⁸ Meric BLOCH. When The Line Is Crossed: Fraud Detection, Investigation & Resolution How To Avoid Pitfalls That Ruin Internal Investigations. 22nd Annual Acfe Fraud Conference And Exhibition, ACFE. (2011).

⁹ Lawrence B. SAWYER. , Internal Auditing, The Institute of Internal Auditors, Altamonte Springs, FL. (1998).

¹⁰ Rocco R. VANASCO. Fraud Auditing. Managerial Auditing Journal, 13(1). (1998).

şekilde tasarlanan klasik bir finansal denetimin niteliği, hile tespitinde etkili olacak şekilde tasarlanan bir hile denetiminin niteliğinden çok farklıdır.¹¹ Ek olarak denetimler her ne kadar uygun şekilde planlanıp yürütülse bile ancak makul bir güvence temelinde ilerleyecektir. Yeminli mali müşavir Charles Hall (2007)¹² bu durumu “denetimler mükemmel bir güvence değil, makul bir güvence sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Bazı önemli sahtekârlıkları tespit edemez. Neden? Birincisi, bir denetçinin zamanı sınırlıdır, sonsuza kadar denetleme yapamaz. İkincisi, karmaşık sistemler sahtekârlığı keşfetmeyi son derece zorlaştırır. Üçüncüsü, potansiyel dolandırıcılık planlarının sayısı (ki binlerce sayıda var) tüm olasılıkları değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Ve son olarak, bazı dolandırıcılıklar o kadar iyi gizlenmiştir ki denetçiler bunu tespit etme sürecinde yetersiz kalmaktadır” şeklinde açıklamıştır.

İç denetim veya dış denetim fark etmeksizin denetçiler denetim faaliyetlerini yerine getirirken her zaman sorular sormaktadır ancak bir denetimde soru sormakla bir hile denetimi soruşturmasında soru sormak arasında büyük farklılıklar vardır. Bir hile soruşturmasında etkili bir şekilde soru sormak için, bu bağlamda görüşme tekniklerine yönelik en iyi uygulamaları kullanmak gerekir. Ek olarak hile denetçileri mali bilgilerin yanı sıra mali olmayan ve soruşturmanın etkin bir şekilde yürütülmesine önemli katkı sağlayacak mali olmayan kaynakları da göz önünde

bulundurmalıdır. Söz konusu kaynaklar arasında mülakatlar, belge incelemeleri, el yazısı analizi, hilekârın fizyolojik yönleri vb. unsurlar yer almaktadır. Buna ek olarak hilekârın söz konusu hileli eyleme katılımına ilişkin ifadelerinin doğruluğuna yönelik önemli ipuçlarını barındıran davranışlarda, fiziksel ifadelerde veya iletişimlerinde de bu süreçte son derece önemlidir. Öte yandan hile denetçisi görüşme sürecinde görüştüğü kişinin sözlü olmayan davranışlarını da ayrıntılı olarak incelemelidir. Örnek olarak insanlar stres altındayken farklı bir vücut dili kullanmaktadır. Bu ve benzer vücut dili hile soruşturmalarına önemli katkılar sağlayabilir.¹³

Davia vd. (2000)¹⁴e göre bir hile denetiminin, bir ihbarcının ekonomik bir suçu bildirdiğinde veya denetçiler, istatistiksel örnekleme sırasında hileli bir işlemle karşılaştıklarında başlayacağını bu hile denetiminin reaktif bir hile denetimi olarak tanımlandığını ve ancak bir hilenin gerçekleştirilmesinden sonra harekete geçildiğini ifade etmiştir.¹⁵ Ek olarak reaktif soruşturmalar genellikle hesaplarda bir dengesizlik keşfeden yatırımcılar, içeriden kişiler veya denetçiler tarafından yapılan raporlardan kaynaklanmakla birlikte söz konusu raporlar en iyi ihtimalle kabataslaktır ve gerçek, spekülasyon ve abartıların bir karışımını içerir. Bu nedenle, bu aşama, dolandırıcılık araştırmacısının gereksiz bilgileri gözden geçirmesini ve iddianın temel unsurlarını çıkarmasını gerektirir.¹⁶

¹¹ Tommie W. SINGLETON ve Aaron J. SINGLETON. Why Don't We Detect More Fraud?. The Journal Of Corporate Accounting & Finance, May-June. (2007).

¹² Charles HALL. Auditing For Fraud: The Why And How. (<https://Cpahalltalk.Com/Auditing-Fraud/>) (Erişim tarihi:14 Mayıs 2021).

¹³ Tommie W. SINGLETON ve Aaron J. SINGLETON.). Fraud Auditing And Forensic Accounting. John Wiley & Sons, Inc., New Jersey. (2010).

¹⁴ Howard R. DAVIA ve diğerleri. Accountant's Guide to Fraud Detection and Control, 2nd edition. NY: John Wiley & Sons, Inc. (2000).

¹⁵ Gary J. COOK ve Lynn H. CLEMENTS. Computer-Based Proactive Fraud Auditing Tools. Journal Of Forensic & Investigative Accounting, Vol. 1, Issue 2. (2009).

¹⁶ Howard SILVERSTONE ve Michael SHEETZ. Forensic Accounting and Fraud Investigation for Non-Experts, 2th Edition. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey. (2007).

Reaktif bir dolandırıcılık soruşturmasının başlamasının iki farklı yolu vardır. Birinci yol, gerçek bir dolandırıcılık eyleminin tespit edilmesinin ardından başlar ve etkin bir şekilde yürütülürse suçlular tespit edilir. İkincisi, güçlü bir dolandırıcılık şüphesiyle başlar ancak henüz ortada gerçek bir dolandırıcılık kanıtı yoktur. Her iki soruşturma türü de dolandırıcılığın önlenmesi ve kontrolünü ciddiye alan tüm organizasyonlar için önemlidir. Önleyici dolandırıcılık kontrollerine sahip işletmeler sistemlerini aktif olarak izler ve şüpheli verileri ve olağandışı ilişkileri takip eder. Özellikle işletme içi hilelerin tespit edilmesinin en yaygın yollarından biri, bir çalışandan, bir müşteriden, bir satıcıdan veya bir dış taraftan gelen ihbar hatları dolandırıcılığı bildirmek için mü-

kemmel araçlardır, ancak yönetimin bu ipuçlarını değerlendirmek için bir planı yoksa etkinliğinden söz edilemez.¹⁷

Bir işletmede meydana gelen dolandırıcılık durumunda ana amaç, bir dolandırıcılığın meydana gelip gelmediğini veya söz konusu dolandırıcılığın devam edip etmediğini ve dolandırıcılık eyleminin kim tarafından yapıldığı belirlemektir. Bu süreçteki ilk adım dolandırıcılık soruşturması başlatmak için bir hipotez oluşturmaktır.¹⁸

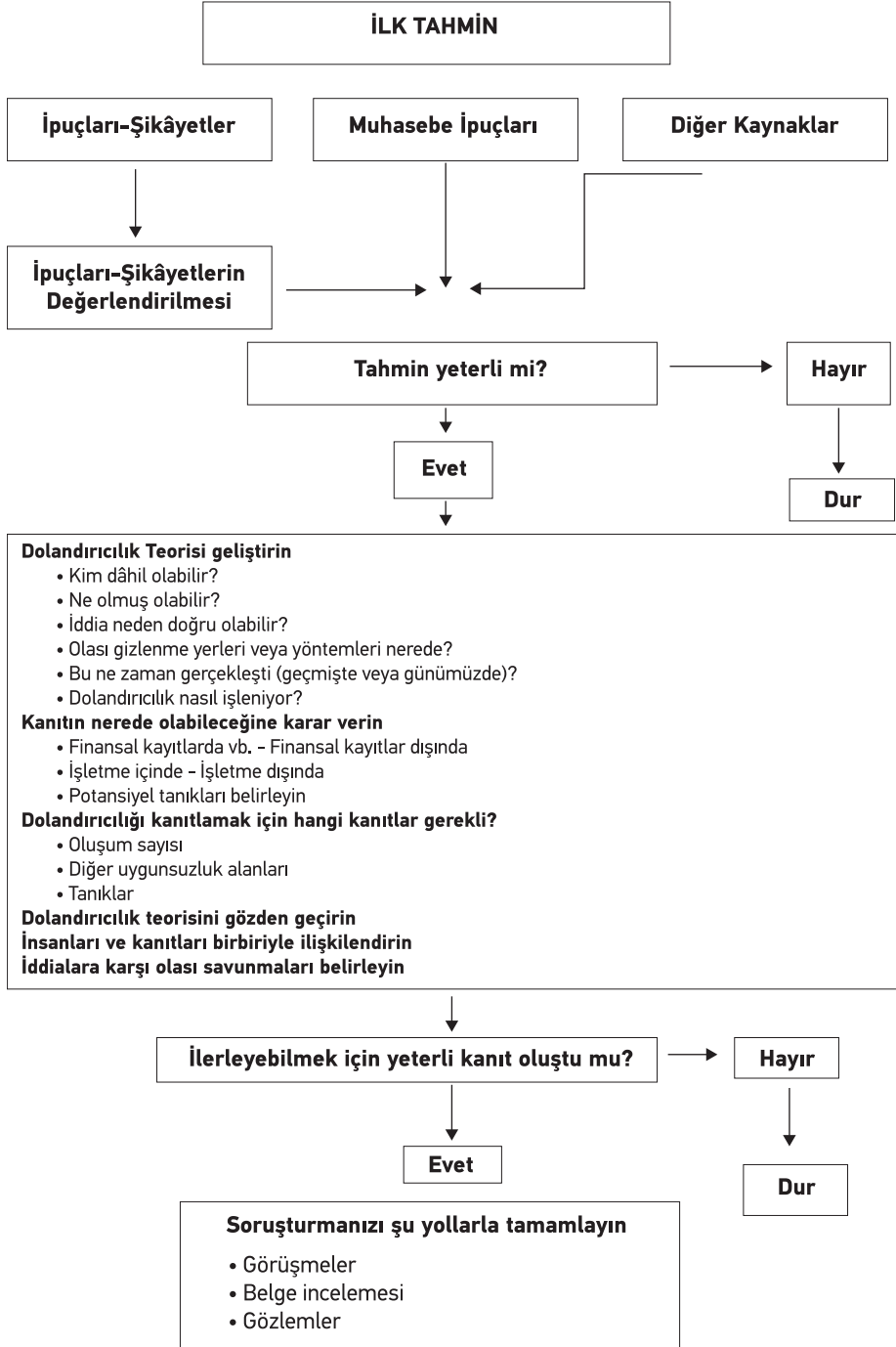
ACFE (2016)¹⁹ tarafından oluşturulan "*Hile Teorisi Yaklaşımı*" bir hile denetiminin etkin bir şekilde tasarlanıp yürütülmesi açısından denetçilere yol gösterici bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu yaklaşım Şekil 1'de yer almaktadır.

¹⁷ Tracy L. COENEN. Expert Fraud Investigation: A Step-by-Step Guide. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey. (2009).

¹⁸ Natasa SIMEUNOVIC ve diğerleri. Forensic Accounting In The Fraud Auditing Case. The European Journal Of Applied Economics, 13(2). (2016).

¹⁹ ACFE. Fraud Examiners Manual: International Edition. Association Of Certified Fraud Examiners, Usa. (2016).

Şekil 1: Hile Teorisi Yaklaşımı

Kaynak: ACFE Fraud Examiners Manual, 2016.

Denetçinin bir hile soruşturması sürecinde uygulamaya geçmeden önce öncelikle hile teorisi yaklaşımını göz önünde bulundurması soruşturmanın etkin bir şekilde işleyebilmesi için yol gösterici niteliktedir. Bu yaklaşım denetçinin mevcut olan bilgilere dayanarak ilgili soruşturmayı inceleme, düzenleme ve yönlendirme sürecine yardımcı olmak için tasarlanmıştır.²⁰

Hile teorisi, bilinen gerçeklere dayanarak ne olabileceğini dair bir varsayımla başlar. Sonrasında varsayımın makul ve kanıtlanabilir olup olmadığı test edilir. Teori kapsamında denetçi ilgili verileri ve kanıtları toplar, mevcut verileri analiz eder, hipotezler oluşturur ve bunları test eder, olası bir farklılıkta söz konusu hipotezleri düzeltir ve/veya değiştirir ardından da bir sonuca vararak soruşturmayı tamamlar.²¹

2- DOLANDIRICILIK SORUŞTURMA VE MÜDAHALE PROTOKOLLERİ

İç Denetçiler Enstitüsü (AICPA) tarafından 2008 yılında yayınlanan “*Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide*”²² başlıklı çalışmada “*Dolandırıcılık Soruşturma ve Müdahale Protokolleri*” başlığında bir hile soruşturmasına ilişkin kapsamlı bilgilere yer verilmiştir. Hile soruşturma sürecine ilişkin aşağıda verilen bilgiler söz konusu soruşturma ve protokoller çerçevesinde açıklanmıştır.²³

2.1- Hile İddiası ile Karşılaşma

Potansiyel bir hileli eylem; işletme çalışanları, müşterileri, tedarikçileri tarafından ihbar

da dâhil olmak üzere buna ek olarak iç denetim, dış denetim süreçlerinde veya tesadüfen vb. gibi birçok şekilde ortaya çıkmaktadır. Hileli bir eylem olasılığının ortaya çıktığı durumlarda işletme yönetimi bu olasılığa karşı hızlı, yetkin ve gizlilik çerçevesinde olayın incelenmesi, araştırılması ve çözüme kavuşturulması için etkin bir hile denetimi sisteminin geliştirilmesini sağlamalıdır.

Etkin bir soruşturma süreci aşağıdaki faktörleri içerir:

- Sorunları kategorize etmek
- İddiaların geçerliliğini teyit etmek
- İddiaların ciddiyetini belirlemek
- İlgili sorunları ve gerekli incelemeleri üst yönetime bildirmek
- Soruşturmayı yönetmek ve bilgi toplamak
- Soruşturmayı çözümlmek ve kapatmak
- Gizli tutulması gereken bilgileri listelemek
- Belge ve bilgileri yönetmek ve saklamak

2.2- Hile İddiasının Değerlendirilmesi

Süreç, iddianın ilk değerlendirmesini yürütmek ve bunu çözmek için uygun eylem planını belirlemek için gerekli yetki ve becerilere sahip bir kişi veya kişilerin atanmasını içermelidir. Yönetim kurulu veya üst yönetimi ilgilendiren durumlarda, kurul, bu değerlendirmeye yardımcı olması için veya işletmede etkin bir hile denetimi bilgisine sahip bir çalışanın olmaması ya da potansiyel hile failinin denetim ekibindeki çalışanlar olması durumunda yönetim dışarıdan bağımsız danışmanlar görevlendirebilir. Diğer taraftan potansiyel hile üst yönetimi ilgilendiriyorsa veya

²⁰ ACFE. a.g.e.

²¹ Mary-Jo KRANACHER ve Richard, RILEY. Forensic Accounting And Fraud Examination. Hoboken, Nj : John Wiley & Sons, Inc., 2th Edition. (2019).

²² Söz konusu çalışma hile riski yönetimi uygulamaları hakkında kapsamlı bilgi sağlamaktadır. Çalışma kamu veya özel şirket ayrımı yapılmaksızın hile risk yönetimi programını değerlendirmek ve güçlendirmek veya yeni süreçlerin tasarlanmasına ve uygulanmasına yardımcı olmak için anahtar kaynak niteliğindedir. Çalışma 5 ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar, hile risk yönetimi, hile risk değerlendirmesi, hilenin önlenmesi, hilenin tespiti, hile araştırması ve düzeltici eylemlerdir.

²³ AICPA. Managing The Business Risk Of Fraud: A Practical Guide. (2015).

iddia finansal tabloları etkiliyorsa, denetim komitesi, yönetim kurulu, dış denetçiler, avukatların da bu iddiadan haberdar edilmesini gerektiren standartlar, düzenlemeler veya kanunlar olabilir. Örnek olarak potansiyel hile CEO'nun dâhil olduğu suiistimale ilgiliyse, yönetim kuruluna bu durum bildirilmeli ve CEO'nun soruşturmayı denetlemesine izin verilmemelidir.

2.3- Soruşturma Protokolleri

Hileye ilişkin soruşturmalar, yönetim tarafından onaylanan protokollere göre yapılmalıdır. Söz konusu protokoller işletmenin kayıpları azaltmasına ve soruşturma ile ilişkili riskleri yönetmesine katkı sağlar.

Soruşturma planını geliştirirken dikkate alınacak faktörler aşağıdaki gibidir:

- Zaman duyarlılığı: Hukuki gereklilikler nedeniyle, kayıpları veya olası zararları azaltmak veya bir sigorta talebi başlatmak için soruşturmaların zamanında yapılması gerekebilir.
- Bildirim: Bazı iddialar düzenleyicilere, koluk kuvvetlerine, sigortacılara veya dış denetçilere bildirim yapılmasını gerektirebilir.
- Gizlilik: Toplanan bilgilerin gizli tutulması ve ihtiyaç duyulanlarla sınırlı olarak dağıtılması gerekir.
- Uyum: Soruşturmalar, bilgi toplama ve tekniklerle görüşmeye ilişkin geçerli yasa ve kurallara uygun olmalıdır.
- Kanıtların güvence altına alınması: Herhan-

gi bir kanıtın imha edilmemesi ve yasal işlemlerde kabul edilebilir olması için korunması gerekir.

- Tarafsızlık: Soruşturma ekibi, tarafsız bir değerlendirme yapabilmek için konulardan ve soruşturma altındaki kişilerden yeterince uzaklaştırılmalıdır. Ek olarak soruşturma ekibi lideri, soruşturmayı koordine etmeli ve gerektiğinde yönetimle ara yüz oluşturmalıdır. Her ekip üyesinin rolleri ve sorumlulukları açıkça belirtilmelidir. Tüm ekip üyeleri, ilgili konular veya taraflardan herhangi biri ile fiili veya potansiyel bir çıkar çatışması olup olmadığını değerlendirmelidir. Kuruluşun yeterli iç kaynaklara sahip olmaması ve / veya iç kaynakların yeterince objektif olmadığı belirlenirse, dış kaynaklara yönelmelidir.
- Hedefler: Belirli sorunlar veya endişeler, araştırmanın odağını, kapsamını ve zamanlamasını uygun şekilde etkilemelidir.

2.4- Soruşturmanın Yürütülmesi

Kapsamlı ve yetkin bir soruşturma için planlama esastır. Soruşturma ekibi, araştırma görevlerini belirlemeli ve her görevi uygun ekip üyelerine atamalıdır. Plan, gerekirse bulguların ara raporunu sağlamak ve sonraki adımları revize etmek veya planlamak için görevlerin performansına öncelik vermelidir. Soruşturmalar genellikle Tablo 1'de yer alan görevlerin çoğunu içermektedir:

Tablo 1: Soruşturmaya İlişkin Görevler

Görüşmeler	Tarafsız üçüncü taraf tanıklar
	Doğrulayıcı tanıklar
	Suçla ilişkisi olası kimseler
	Muhtemel fail ya da failler
Kurum İçi Belge Taraması	Personel dosyaları
	Telefon kayıtları
	Bilgisayar dosyaları ve diğer elektronik cihazlar
	E-posta
	Mali kayıtlar
	Güvenlik kameraları
	Fiziksel ve Bilgi Teknolojisi Erişim Kayıtları
Kurum Dışı Belge Taraması	Kamu kayıtları
	Müşteri/Satıcı Bilgileri
	Medya Raporları
	Üçüncü şahıslar tarafından tutulan bilgiler
	Özel araştırmacı raporları
Kanıtların Analizi	Toplanan bilgilerin gözden geçirilmesi ve sınıflandırılması
	Bilgisayar destekli veri analizi
	Hipotezlerin geliştirilmesi ve test edilmesi

Kaynak: AICPA, 2018.

Hile Teorisine ek olarak bir hile soruşturmasının etkin bir şekilde yürütülmesinin en önemli koşulu hile denetimini yapan kişinin denetim yol haritasını oluşturabilmesi için bir soru havuzu

oluşturmasından geçer. Aşağıdaki sorularla sınırlı kalmamak üzere etkin bir hile denetimi için temel alınabilecek soruları Tablo 2’de yer verilmiştir.²⁴

²⁴ Tracy L. COENEN, a.g.e.

Tablo 2: Hile Denetimi Sürecinde Soru Listeleri

Ne oldu?	Hile nasıl tespit edildi?
	Hileyi ortaya çıkaran kim?
	Hile olasılığının farkına varan kim?
Kanıtlar	Ne tür kanıtlar bulundu?
	Kanıtların kesinliği nedir?
	Araştırılacak diğer kanıtlar neler?
	Kanıtlar bize dolandırıcılık yöntemleri ve ilgili taraflar hakkında ne kadar bilgi veriyor?
Şüpheli kim?	Odak şüpheli kim?
	Hangi seviyede çalışıyor?
	Halen görevde mi?
	Yetkileri iptal edildi mi? İşten çıkarıldı mı?
	Yapılan araştırma şüphelinin kuruluşla ilgili geleceğini etkileyecek mi?
	Olaya dâhil olabileceği düşünülen/ destek veren başka kimseler var mı?
	Olayı gizleme/üstünü örtmeye yardımcı olan bir kimse var mı?
Hile olayına dâhil olan işletme dışı kimseler var mı?	Olay bir satıcıyı, müşteriyi veya şirketin iş yaptığı başka bir dış tarafı içeriyor mu?
	İçeriyorsa katılımları hakkında ne biliniyor?
	İçeriyorsa katılımları tek bir kişiyle mi sınırlı yoksa birden fazla tarafa mı yoksa bir bütün olarak şirkete mi uzanıyor?
	Soruşturmayı yönetirken işbirliği yapıp yapmayacakları konusunda bilgi edinildi mi?
	İhtiyaç duyulabilecek belgeler var mı?
Kilit personelin tespiti	Hileden etkilenen departmanda mevcut süreçleri kim açıklayabilir?
	Kim denetliyor?
	Kritik bilgilere sahip olanlar kimler?
	Bilgi ve belge toplanmasına yardımcı olacak kimler?
	Soruşturma kime raporlanacak?
Kimler bilmeli?	Potansiyel bir dolandırıcılığın gerçekleştiğinin kimler farkında?
	Soruşturma ile ilgili kimlerin bilgilendirilmesi gerekiyor? (Üst yönetim, sigorta şirketi, yönetim kurulu, yatırımcılar, banka ve diğer ilgili taraflar)
Gizlilik	Bir soruşturmanın başlatıldığı gerçeği gizli tutulacak mı?
	Sadece belirli kişiler mi bilmeli?
	İşletme üzerindeki etkimizi en aza indirmek için saha dışında çalışma yapılma imkânı var mı?
	Bilgisayarlara, belgelere veya kilit kişilere erişim için sahada olmak gerekli mi?
	Dolandırıcılık araştırmacısı olarak geniş çapta tanınacak mıyız yoksa denetçiler gibi daha az tehdit edici bir unvan mı kullanacağız?

Veriler ve belgeler	Belgeleri ne zaman temin etmeye başlayabiliriz?
	Belgeler hangi formatta? (Dijital veya Basılı)
	İhtiyaç duyabileceğimiz bilgilere hangi kuruluşlar sahip? (Ör. Bankalar, yatırım firmaları, satıcılar)?
	Bilgiye nasıl ulaşacağız?
	Bir çalışan belge toplamaya yardımcı olabilir mi?
	Dış taraflardan bilgi almak için imzalı yetki almamız gerekecek mi?
	Çalışanlarınızın soruşturma için neye ihtiyaç duyacağımızı belirlemede yardıma ihtiyacı var mı?
Hile olayı ile ilgili şimdiye kadar ne yapıldı?	Yönetim zaten kendi soruşturmasını başlatmaya çalıştı mı?
	Evet, ise neyi incelediler?
	Herhangi bir kanıtın bütünlüğü tehlikeye atılmış mı?
Soruşturmanın hedefi	İş kapsamımız nedir?
	Hangi soruların cevaplanmasını istiyorsunuz?
	Bizden hangi seviyede kesinlik ve hassasiyet bekleniyor?
	Raporumuzu kim alacak?
	Raporumuz ne için kullanılacak? (Hukuk davası, cezai kovuşturma, sigorta tazminatı vb.)
	Soruşturma bittikten sonra bizden hileye ilişkin çözüm önerileri/danışmanlık bekleniyor mu?

Kaynak: Coenen, 2009: 23.

Yukarıda ayrıntıları ile ifade edilen süreçlerin tamamlanmasıyla söz konusu hile soruşturması tüm detaylarıyla sonuçlandırılarak ilgililere rapor edilmelidir. Soruşturma raporu, soruşturmanın kapsamı ile açıkça sınırlandırılmalıdır. Kapsam, raporda açıkça belirtilmelidir. Raporun önerileri ve bulguları da bu kapsamla sınırlandırılmalıdır. Bu, soruşturmanın sınırlamaları hakkında raporun açıklandığı herkese net bir anlayış sağlayacaktır. Ek olarak raporlama yaparken hile denetçisinin sonuç hakkında bir önermeye ve kişisel görüşlerine yer vermemesi son derece önemlidir çünkü paydaşların yapılan önerme ve görüşlere yönelik şüphe duymaları durumunda hazırlanan raporun güvenilirliğini ve geçerliliği zayıflayacaktır.²⁵

Tüm bu açıklamalardan sonra aşağıda bir işletmede yaşanan bir satış hilesi örneğine değinilmiştir. Örnekte hile denetçisinin bir hile olayına karşı yürütmüş olduğu hile soruşturması ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Söz konusu vaka Deloitte şirketinin oluşturduğu eğitim notlarından derlenmiştir.

3- ABC İŞLETMESİNDE SATIŞ HİLESİ

ABC işletmesine yöneticilerden birinin satış ekibini bir çeyrek dönem sonuna kadar zayıf getiri politikalarına izin veren satış sözleşmeleriyle anlaşma yaptıklarına yönelik bir ihbarda bulunmuştur. İşletmenin bünyesinde herhangi bir hile denetimine ilişkin bir sistem ve çalışan olmaması

²⁵ Meric BLOCH. a.g.e

ve konunun etkin bir şekilde değerlendirilip çözüme kavuşabilmesi için bir hile denetim şirketi ile görüşme sağlanmış ve görüşme sonucunda gerekli anlaşma sağlanarak söz konusu soruşturmanın bu kişiler üzerinden yürütülmesine karar verilmiştir.

Birçok hile soruşturması muhasebe ve finans departmanlarında başlar, ancak önemli kanıtlar aynı zamanda satış, depolama, nakliye, satın alma, bilgi teknolojileri, insan kaynakları ve işletme genelindeki diğer önemli işlevsel alanlarda da bulunabilir. Örneğin, kelime işlem belgeleri, elektronik tablolar, sunumlar, defterler, veri tabanları ve e-postalar dâhil olmak üzere hem kâğıt hem de elektronik formatlarda potansiyel olarak ilgili kanıtlar bulunabilir. Denetçiler hızlı bir şekilde kanıtları, özellikle de elektronik kanıtları güvence altına almak için özel çaba göstermelidir bunun nedeni hile eylemini gerçekleştiren kişiler olası soruşturmaların yapılacağını öğrendiklerinde kendilerini suçlayabilecek kanıtları

yok ederek izlerini örtmeye çalışabilirler. Denetçilerin hızlı bir şekilde hareket geçmesi kanıtların bir yedek dosyadan güvence altına alınarak hileli eylemin gizlenmesini ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktır.²⁶

Hile denetim şirketi çalışanları, ABC işletmesinin sabit diskleri, e-postaları, müşteri dosyaları ve finansal inceleme ve analizlerine başlamıştır. Bu çalışmalar sonucunda işletme hakkında öne sürülen iddiaları doğrulayabilecek ipuçları elde etmişlerdir.

İpuçları

İpucu 1: E-Posta

Tespit edilen e-postalar arasında

- Bölüm Satış Müdürü ve Satış Personeli arasında bir E-Posta
- Finansal İşler Müdürü ile Kontrolör arasındaki E-Postalar

Söz konusu E-postalara yönelik görseller aşağıda yer verilmiştir.

Görsel 1: Bölüm Satış Müdürü ve Satış Personeli E-posta Görüşmesi

Kime...	Sercan E.
Bilgi...	Osman A.
Konu:	Satış Hedeflerine İlişkin Bilgilendirme

Tahoma
10
K **T** **A**

Merhaba Sercan Bey,

Sizin de bildiğiniz gibi 3.çeyrek dönemi önümüzdeki hafta tamamlanıyor. Satış rakamlarını incelediğimizde hedefimizin çok altında bir satış seviyesinde olduğumuz net bir biçimde görülmektedir. XYZ İşletmesine mallarımızı almaları hususunda bir teklifte bulunalım. Eğer bunu kabul ederlerse onlara %30 oranında indirim uygulayacağımızı ve indirimle birlikte 1.200.000 TL'lik bir satış yapılacağını belirtelim. Ek olarak işletme iade prosedürlerimizi de onlar için esnetebileceğimizi bu kapsamda gerekli görmeleri halinde rahatlıkla iade edebileceklerinin de altını çizelim. Bunu başarmamız sadece işletmemiz için değil bizler içinde son derece önemli olacağını tahmin ediyorsunuzdur. İyi haberlerinizi bekliyorum.

Not: Bu maili Osman A'ya de ekleyerek gönderiyorum.

Bölüm Satış Müdürü Mehmet S.

²⁶ Toby J. BISHOP ve Frank E., HYDOSKI. Corporate Resiliency: Managing The Growing Risk Of Fraud And Corruption. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey. (2009).

Görsel 2: Finansal İşler Müdürü ile Kontrolör E-posta Görüşmesi

Kime...	Şule G.
Bilgi...	
Konu:	XYZ Satış Kaydı Hakkında

Tahoma

10

K **T** **A**

Merhaba Şule Hanım

Muhasebe kayıtlarına giriş yaptınız mı? Yarın geceye kadar sistem açık sanırım 😊
Olumlu dönüşlerinizi bekliyorum.

Finansal İşler Müdürü

Osman A.

Görsel 3: Kontrolör ile Finansal İşler Müdürü E-Posta Görüşmesi-1

Kime...	Osman A.
Bilgi...	
Konu:	XYZ Satış Kaydı Talebi Hakkında Geri Dönüş

Tahoma

10

K **T** **A**

Merhaba Osman Bey,

Görünüşe göre Sercan Bey, 1.200.000 TL'lik XYZ İşletmesine bir satış yapmış ve kontrol ekibim bunun tuhaf olduğu hususunda beni uyardılar. Bu yasal mı? Durumdan haberinizi var mı? Geri dönüşünüzü bekliyorum.

Tesekkürler

Kontrolör Şule G.

İpuçlarının elde edilmesinin ardından hile denetim şirketi çalışanları bölüm satış müdürü, finansal işler müdürü ve kontrolör hakkında bir arka plan çalışması gerçekleştirmişlerdir. Yapılan arka plan çalışmasına ilişkin bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Osman A., ABC İşletmesinin Finansal İşler Müdürüdür. 10 yıldır söz konusu işletmede çalışmakta, son 6 yılı mevcut görevini yürütmektedir ilk 4 yılı ise kontrolör görevini yürütmüştür. Osman A. boşanmıştır ve 2 çocuk sahibidir. İşletme çalışanları ile yapılan görüşmede Şule G. ile romantik bir ilişkisi olduğu ifade edilmiştir. Şule G. işletmede kontrolör olarak çalışmaktadır. İşletme çalışanları onun bu göreve Osman A. ile ilişkisi olduğundan dolayı getirildiğini düşünmektedir. Osman A. çok sıcak ve arkadaş canlısı birisi değildir. Talimatları sorgulandığında çok savunmacı ve sert tavırlar sergilendiği ifade edilmektedir. Gerçekçi bir bakış açısına sahip olmasına rağmen baskı altında hissettiğinde en basit sorulara bile yetersiz cevap vermektedir.

Bölüm Satış Müdürü Mehmet Ş. yaklaşık 8 yıldır söz konusu işletmede çalışmaktadır. Mev-

cut görevini 5 yıldır yürütmektedir. Diğer 3 yılda satış personeli olarak görev yapmıştır. Bekârdır. İşletme çalışanları ile yapılan görüşmede Finansal İşler Müdürü ile çok yakın dostluğunun olduğu ifade edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde uyumlu ve sıcak bir kişiliğe sahiptir ancak Finansal İşler Müdürünün taleplerini çok fazla sorgulamadan yerine getirdiği ve onun haricinde diğer kimseleri çok fazla önemsemediği ifade edilmiştir.

İşletmede Kontrolör olarak görev yapan Şule G. 3 yıldır söz konusu işletmede çalışmaktadır. İşletme çalışanları ile yapılan görüşmede görevinde çok fazla yetkinliğinin olmadığı hatta Osman A. ile kurmuş olduğu romantik ilişkiden dolayı söz konusu göreve getirildiği, Osman A.'nın talimatlarını sorgusuz sualsiz yerine getirdiğini ve onun dışında kimseye faaliyetlerine ilişkin bilgilendirmede bulunmadığı tespit edilmiştir.

3- BULGULAR

Yapılan hile denetimi soruşturmasında ulaşılan bulgulara özet olarak Tablo 5'de yer verilmiştir.

Tablo 5: Hile Soruşturma Bulguları

Ne oldu?	Hile Nasıl Tespit Edildi?	Söz konusu hileli eylem isimsiz bir ihbar neticesinde soruşturulmaya başlanmıştır
	Hileyi ortaya çıkaran kim?	Hile denetim şirketi çalışanları
	Hile olasılığının farkına varan kim?	Hile denetim şirketi çalışanları
Kanıtlar	Ne tür kanıtlar bulundu?	- Bölüm Satış Müdürü ve Satış Personeli arasında bir e-posta - Finansal İşler Müdürü ile Kontrolör arasında bir E-Posta - Kontrolör ile Finansal İşler Müdürü arasında bir e-posta - XYZ işletmesine yapılan satış işleminin günlük girdileri - XYZ işletmesi satış faturası kopyası
	Kanıtların kesinliği nedir?	Yüksek

Kanıtlar	Kanıtlar bize dolandırıcılık yöntemleri ve ilgili taraflar hakkında ne kadar bilgi veriyor?	İşletme, finansal satış rakamlarını şişirebilmeleri için çeyrek sonundan önce satışları zorladıkları bir davranış içerisinde girmiştir. Bu durumun temel nedeni satış hedeflerinin beklenenden düşük olması sebebiyle yöneticilerin düşük satış primi ile karşı karşıya kalmalarından kaynaklanmıştır. E-postada, bölüm satış müdürünün ekibine bu şemaya katılmasını talimat verdiğine ve kontrolör çalışanın bu duruma göz yumduğuna ilişkin açık kanıtlara ulaşılmıştır
Şüpheli Kim?	Finansal İşler Müdürü, Bölüm Satış Müdürü ve Kontrolör	
Hile Olayına dâhil olan işletme dışı kimseler var mı?	Evet	İşletmenin müşterisi XYZ şirketi hile olayına dolaylı olarak dâhil olmuştur. Şöyle ki yapılan görüşmelerde satıcı konumundaki ABC işletmesi satış temsilcisinin kendileri ile iletişime geçtiğini ve satış hedeflerini tutturamadıkları neticesinde kendilerine böyle bir teklifte bulunduklarını ve uzun yıllar söz konusu kişilerle çalışıldığı nedeniyle bu teklifin kabul edildiği, durumdan kendileri adına bir fayda sağlamadıkları ifade edilmiştir.

İşletmenin Finansal İşler Müdürü öncülüğünde Bölüm Satış Müdürü ve Kontrolör olarak görev yapan kişiler finansal satış rakamlarını şişirebilmek için çeyrek sonunda bir satış işlemi gerçekleştirmiştir. Öncelikle bu eylemin işletme üst yönetimi tarafından talep edilip edilmediği araştırılmıştır. Üst yönetim ile yapılan görüşmede konu hakkında herhangi bir talepte veya baskıda bulunmadıkları, Finansal İşler Müdürü ve Bölüm Satış Müdürünün kendilerini başarılı göstermek ve bu başarılarından dolayı arzuladıkları primlere ulaşabilmek adına yaptıkları ifade edilmiştir.

Tablo 3 ve 4’de görüldüğü gibi işletmenin finansal işler müdürünün E-Postalarının ardından raporlama döneminin son günlerinde bir satış kaydı yapılmış ve bu satış kaydı kredili olarak kayıtlara geçilmiş ardından yapılan incelemede işletmenin stokları ile ilgili bir çıkış işlemi olmasına rağmen söz konusu malların stoklardan çıkarılarak mal maliyetlerine eklendiği dönemin kapanmasının ardından söz konusu alıcının sanki

malları daha önce almış da birtakım sebeplerden dolayı işletmeye geri iade edildiğine ilişkin kayıtların defterlere işlendiği görülmüştür.

Yönetime işletme genelini kapsayan bir etik davranış yönetmeliği olup olmadığı sorgulanmış ve söz konusu işletmede herhangi bir etik davranış yönetmeliğinin olmadığı tespit edilmiştir. İşletme üst yönetimlerinin hem etik davranması hem de etik davranışa ilişkin beklentilerini açık bir şekilde iletmesi gerekir çünkü çoğu çalışan, yönetimin eylemlerini gözlemleyecek konumda değildir. Üst düzey yönetici olan Warren Buffet yüksek etik standartları belirleyen üst düzey yöneticilere iyi bir örnektir. Bir açıklamasında *“Yapacağınız etik dışı bir eylemin ertesi gün haberlerde eşleriniz, çocuklarınız ve arkadaşlarınız tarafından okunmasını isteyip istemediklerini sormak istiyorum. Daima bunu hatırlayın. Şirketim için para kaybederseniz bunu anlarım ancak şirketimin itibarını kaybederseniz bu konuda acımasız olacağım”* ifadesini kullanmıştır.²⁶ Bu

²⁶ Toby J. BISHOP ve Frank E. HYDOSKI. a.g.e

örnekte olduğu gibi işletme üst yönetimi, söz ve eylemleriyle çalışanlara, eylemin sonucu işletmeye fayda sağlasa bile dürüst olmayan veya etik olmayan davranışlara tolerans gösterilmeyeceğini göstermelidir. Ayrıca, pozisyonlarına bakılmaksızın tüm çalışanlara eşit muamele göreceğinin açık olması gerekir. Örneğin, işletme ve mali hedeflere ulaşma konusundaki mutlak ihtiyaca ilişkin yönetimin beyanları, çalışanların bu hedeflere ulaşmak için hileli eylemlere yönelmesine yol açabilecek aşırı baskılar yaratabilir. Çalışanlar için ulaşılamaz hedefler belirlemek, onlara iki itici seçenek verebilir: başarısız olmak veya hile yapmak. Buna karşın, yönetimin *“Hedeflerimizi gerçekleştirmede agresif, ancak her zaman doğru finansal raporlamaya ihtiyaç duyuyoruz”* şeklinde bir açıklama, çalışanlara dürüstlüğün bir gereklilik olduğunu açıkça göstermektedir. Bu mesaj aynı zamanda işletmenin, hileli finansal raporlama dâhil olmak üzere etik olmayan davranışlara karşı *“sıfır toleransa”* sahip olduğunun güçlü bir simgesi olacaktır.²⁷

İşletmede hali hazırda bir iç kontrol sisteminin varlığı görülse de sistem etkin çalışmamaktadır çünkü gerekli kontrolü sağlayan personelin gözetimi yapılmamıştır. Herhangi bir dolandırıcılık meydana geldiğinde bu dolandırıcılığın altında yatan genel olarak üç temel koşul mevcuttur. Bunlardan ilki, yönetimin veya diğer çalışanların dolandırıcılık yapmalarını sağlayan teşvik unsurudur. İkincisi, bir dolandırıcılığın işlenmesi için bir fırsat sağlayan kontrollerin yokluğu, etkisiz kontroller veya yönetimin kontrolleri geçersiz kılma yeteneği gibi koşulların var olmasıdır.²⁸ Söz konusu hile soruşturmasında üst düzey yöneticinin etik olmayan bir davranış içerisinde bulunması ve kontrolör görevinde bulunan bir çalış-

şanın bu durumu göz ardı ederek sessiz kalması etkisiz kontrollerin ve yönetici konumundaki çalışanların kontrolleri geçersiz kılmaları sonucu işletmenin iç kontrol sisteminin rahatlıkla devre dışı bırakıldığını göstermiştir.

SONUÇ

İşletmelerde bir hile olayı meydana geldiğinde veya bu konuda herhangi bir şüphe olduğunda yönetimden beklenen doğal tepki bir soruşturmanın derhal başlatılmasıdır. Olaya kimin karıştığı dolandırıcılığın tam olarak nasıl işlendiği, olayın kapsamı ve dolandırıcılığı kanıtlamak için hangi ipuçlarının bulunduğunu belirlemek son derece önemlidir. Soruşturmanın tüm yönlerinin sorunsuz bir şekilde ilerlemesini, personelin uygun şekilde atanmasını ve denetlenmesini ve tüm kritik kanıtların analiz edilmesinin temel koşulu da yetkin bir hile denetim bilgisine sahip kalifiye personelin varlığı ile mümkündür.²⁹

Denetçiler hangi denetim türünü gerçekleştireceklerse gerçekleştirecek herhangi bir denetim faaliyetlerini yerine getirirken kendilerinden daima sorgulayıcı bir tutum içinde olmaları beklenmektedir. Buna ek olarak konunun hile soruşturmasını içerdiği durumlarda klasik sorgulamalara ek olarak mali ve özellikle mali olmayan kaynakların kullanılarak soruşturma yürütülmesi hilenin tespiti açısından son derece önemlidir. Ek olarak hile denetimi farklı uzmanlık isteyen bir alan olduğundan dolayı soruşturmanın yürütülmesinde bir hile teorisinin geliştirilmesi ve buna uygun bir yol haritasının kullanılması soruşturmanın etkinliği açısından fayda sağlayıcı niteliktedir. Hile teorisi şüpheli bir hile olayında mevcut gerçeklere dayanarak ne olabileceğini dair bir varsayımla başlar. Söz konusu varsayım bağlamında ipuçları

²⁷ AICPA. Management Antifraud Programs And Controls: Guidance To Help Prevent And Deter Fraud. American Institute Of Certified Public Accountants, Inc. New York, Nt. (2002).

²⁸ AICPA. a.g.e.

²⁹ Tracy L. COENEN, a.g.e.

toplanır, veriler analiz edilir ve hile olayı ile ilgili bir hipotez oluşturularak söz konusu hipotezlerin test edilmesi sonucunda soruşturma ile ilgili nihai rapor hazırlanır.

Konu hileye ilişkin risk değerlendirmesi ve kontrol sistemleri açısından değerlendirildiğinde etkin bir hile risk değerlendirmesi ve kontroller şüphesiz kuruluşlarda yaşanabilecek hileli davranışların önlenmesine veya en aza indirilmesine katkı sağlamakla birlikte hileli davranışlar öyle bir kara deliktir ki en etkili kontrolleri bile etkisiz hale getirebilmektedir çünkü hileli davranışların öznesinde insan vardır ve hilenin sınırlarının tespit edilmesi mümkün değildir.³⁰ Hangi sistem kurulsun kurulsun insan faktörünün olduğu bir yerde sistemler kolaylıkla sabote edilebilir. İç denetim yöneticisi Mike Novosel bu durumu *“Azaltamayacağınız çok sayıda dolandırıcılık riski vardır. Dünyadaki tüm kontrollere sahip olabilirsiniz, ancak iki veya üç kişi bir araya gelir ve bir kontrolün etrafından dolaşmaya karar verirse, onları durdurmak için yapabileceğiniz pek bir şey yoktur. Bu nedenle, en önemli önleyici kontroller, doğru kişileri işe almak ve üst yönetimin doğru tonu ayarlaması ile mümkündür”* şeklinde açıklamıştır.³¹

İşletme üst yönetiminin işletmenin tüm bilgilerine sahip olmaları ve hileye ilişkin temel sorumluluklarının olması nedeniyle hileye ilişkin gerekli önleyici faaliyetlerde bulunmaları gerekmektedir.³² Yöneticilerden beklenen yukarıda ifade edilen gerçeklerin arkasına sığınarak herhangi bir reaksiyon göstermemeleri değil aksine işletme genelinde yerleştirilecek bir etik uygulamalar bütünü oluşturmaları, bu konuda sürekli eğitimlerin verilmesi, kalifiye personelin işe alınması, personelin ve kurulan sistemlerin

sürekli olarak gözetiminin yapılması ve kademe-si ve yetkisi ne olursa olsun tüm personele hile, etik dışı davranış vb. durumlarda farkındalık yaratabilmek amacıyla güçlü bir mesajın verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ACFE 2016. Fraud Examiners Manual: International Edition. Association Of Certified Fraud Examiners, Usa.
- AICPA. 2002. Management Antifraud Programs And Controls: Guidance To Help Prevent And Deter Fraud. American Institute Of Certified Public Accountants, Inc. New York, Nt.
- AICPA. 2012. Au Section 316, Consideration Of Fraud In A Financial Statement Audit. December 15, 2002.
- AICPA.2015. Managing The Business Risk Of Fraud: A Practical Guide. (https://www.acfe.com/uploadedfiles/acfe_website/content/documents/managing-business-risk.pdf)
- BISHOP, T.J.F. Ve HYDOSKI, F.E. 2009. Corporate Resiliency: Managing The Growing Risk Of Fraud And Corruption. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
- BLOCH, M. 2011. When The Line Is Crossed: Fraud Detection, Investigation & Resolution How To Avoid Pitfalls That Ruin Internal Investigations. 22nd Annual Acfe Fraud Conference And Exhibition, Acfe.
- CHAY, M. 2015. A Guide To Workplace Investigation. Cover And Layout Designed By The Author.
- COENEN, T.L. 2009. Expert Fraud Investi-

³⁰ Zeki DOĞAN ve diğerleri. Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Yapmaya Eğilim Düzeylerinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 11, Sayı:4. (2018).

³¹ Toby J. BISHOP ve Frank E., HYDOSKI. a.g.e

³² Zeki DOĞAN ve Elif NAZLI. Muhasebede Hata Ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunu Tespitine Yönelik Bir Araştırma. Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 4. (2015).

- gation: A Step-by-Step Guide. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
- COOK, G.J. ve CLEMENTS, L.H. 2009. Computer-Based Proactive Fraud Auditing Tools. *Journal Of Forensic & Investigative Accounting*, Vol. 1, Issue 2. Pp.1-23
 - DAVIA, H.R., P. C. COGGINS, J.C. Wideman, and J. T. Kastantin. 2000. *Accountant's Guide to Fraud Detection and Control*, 2nd edition. NY: John Wiley & Sons, Inc.
 - DOĞAN Z., GÜLÇİN, K. ve NAZLI, E. 2018. Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Yapmaya Eğilim Düzeylerinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı:4. Pp.64-83.
 - DOĞAN, Z. ve NAZLI, E. 2015. Muhasebe de Hata Ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunu Tespitine Yönelik Bir Araştırma. *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 4. Pp.195-212.
 - GREEN, S. 2004. *Manager's Guide To The Sarbanes-Oxley Act*. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
 - HALL, C. 2017. *Auditing For Fraud: The Why And How*. (<https://cpahalltalk.com/Auditing-Fraud/>)
 - JAXA Chartered Accountants. *Investigative Techniques Of Forensic Accounting*. (<https://www.jaxaauditors.com/blog/7-investigative-techniques-of-forensic-accounting>). Erişim tarihi: 28 Mayıs 2021.
 - JICKLING, M. 2009. *Barriers To Corporate Fraud*. Nova Science Publishers, Inc., New York.
 - KOH, H.C. ve WOO, E. 1998. The Expectation Gap İn Auditing. *Managerial Auditing Journal*, 13 (3). Pp.147-154
 - KRANACHER, M. ve RILEY, R.A. 2019. *Forensic Accounting And Fraud Examination*. Hoboken, Nj : John Wiley & Sons, Inc., 2th Edition.
 - PWC. 2020. *Fighting Fraud: A Never-Ending Battle*, Pwc's Global Economic Crime And Fraud Survey.
 - SAWYER, L.B. (1988), *Internal Auditing*, The Institute of Internal Auditors, Altamonte Springs, FL.
 - SILVERSTONE, H. ve SHEETZ, M. 2007. *Forensic Accounting and Fraud Investigation for Non-Experts*, 2th Edition. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
 - SIMEUNOVIC, N., GRUBOR, G. ve RISTIC, N. 2016. Forensic Accounting In The Fraud Auditing Case. *The European Journal Of Applied Economics*, 13(2). Pp.45-56.
 - SINGLETON, T.W. & SINGLETON, A.J. (2010). *Fraud Auditing And Forensic Accounting*. John Wiley & Sons, Inc., New Jersey.
 - SINGLETON, T.W. ve SIBGLETON, A.J. 2007. Why Don't We Detect More Fraud?. *The Journal Of Corporate Accounting & Finance*, / May/June 2007. Pp.7-10.
 - VANASCO, R.R. 1998. *Fraud Auditing*. *Managerial Auditing Journal*, 13(1). Pp.4-71
 - VONA, L.W. 2008. *Fraud Risk Assessment: Building A Fraud Audit Program*. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.